

2014-01-24

Normkritik i juristutbildningen – en rapport om genusperspektivets förekomst på juristprogrammet vid Lunds universitet

Bakgrund och frågeställning

Initiativet till detta projekt togs av Jämställdhets- och Likabehandlingskommittén vid juridiska fakulteten vid Lunds universitet, som i sin tur fått i uppdrag av juridiska fakultetsstyrelsen att arbeta mer konkret med implementeringen av ett genusperspektiv på juristprogrammet. År 2010 skrevs en rapport där den obligatoriska kurslitteraturen på programmet analyserades utifrån ett genusperspektiv: *Likabehandling på pappret*. Det föreslogs då att en liknande undersökning skulle genomföras, men denna gång med fokus på genusperspektivets förekomst i undervisningen.

Målsättningen med studien har varit att undersöka hur genusperspektivet implementeras på grundterminerna på juristprogrammet vid Lunds universitet. Tanken är att den ska vara en inventering av hur anställda och studenter uppfattar och förhåller sig till integreringen av ett genusperspektiv i utbildningen. Rapportens syfte är således att kartlägga de intervjuades *subjektiva inställning* till nedanstående frågeställningar.

1. Implementeras genusperspektivet i undervisningen på juristprogrammet i Lund, och i sådana fall hur?
2. Hur presenteras/förmedlas genusperspektivet på utbildningen?
3. Finns det en progression under utbildningens gång vad gäller genusperspektivet?

Nio juriststudenter som alla ingår i Juridiska Föreningens Jämställdhets- och likabehandlingsgrupp har genomfört projektet. Som en förberedelse inför projektet gick dessa nio studenter en kurs i intervjuteknik (fem högskolepoäng) med fokus på genus, ledd av doktor Rebecca Selberg vid Genusvetenskapliga institutionen i Lund. Rebecca Selberg har även fungerat som mentor åt studenterna under hela projektet.

Genusbegreppet

Inom genusvetenskapen finns inget enhetlig, etablerad definition av begreppet "genus". I undersökningen har de intervjuade själva fått definiera begreppet eftersom syftet med projektet främst är att undersöka de intervjuades egna uppfattningar och inställningar.

Metod

En kvalitativ metod har valts. Personer tillhörande tre olika kategorier, nämligen kursföreläsare för de olika kurserna på grundterminerna på juristprogrammet,

slumpmässigt utvalda lärare (en på varje kurs på de sex grundterminerna) och två olika studentgrupper – en strategiskt vald och en slumpmässigt vald, har intervjuats.

Åtta kursansvariga för grundterminerna och nio lärare – en från varje lärarlag på grundterminerna, har intervjuats. Varje kursföreståndare och lärare har intervjuats enskilt av två intervjuare.

Vad gäller studenterna har dessa intervjuats i fokusgrupper – en bestående av strategiskt utvalda studenter, det vill säga studenter med ett uttalat genusintresse och en bestående av slumpmässigt utvalda studenter. Den strategiska fokusgruppen bestod av fem studenter som vid intervjutillfället läste på termin 3 – 6.

För att sätta samman den slumpmässigt valda fokusgruppen lottades sex studenter från termin 2 – 6 ut. Mot ersättning ombads de att delta i fokusgruppen. Lottningen gjordes om fem gånger eftersom mycket få studenter ville ställa upp. Den slumpmässigt valda fokusgruppen bestod slutligen av två studenter som visade sig ha ett intresse för genusfrågor vilket innebär att genomsnittsstudentens perspektiv inte finns representerat i studien.

Analys

Termen ”föreläsare” används som ett samlingsbegrepp för både kursansvariga och övriga fakultetsanställda som har intervjuats.

Finns det ett genusperspektiv i undervisningen?

En grundläggande del i projektet är att undersöka om ett genusperspektiv överhuvudtaget förekommer i undervisningen.

Inställningen bland de intervjuade studenterna är samstämmigt att undervisningen är bristfälligt när det kommer till att ta upp och anlägga ett genusperspektiv. Representanter från studentgrupperna kan emellertid peka på situationer då ett genusperspektiv tas upp och på situationer då försök att ta upp ett genusperspektiv görs. Detta kan bland annat ske i form av belysande exempel från den undervisande läraren, i kursmaterial och genom seminarier. Alla intervjuade studenter poängterar dock att ett genusperspektiv inte återfinns i undervisningen i tillräckligt stor utsträckning.

Majoriteten av de intervjuade föreläsarna menar att det är svårt att ta med genusperspektivet i undervisningen och att genusperspektivet ofta prioriteras bort på grund av tidsbrist.

En del föreläsare berättar att de försöker analysera och beskriva sina respektive rättsområden utifrån ett genusperspektiv och pekar på konkreta exempel i undervisningen då detta sker. Flera menar emellertid att deras enskilda rättsområde saknar aspekter som är intressanta utifrån ett genusperspektiv och att det därför inte är möjligt att anlägga ett genusperspektiv i deras undervisning. Många föreläsare poängterar dock att det är viktigt att ett genusperspektiv finns med i utbildningen. Flertalet tror även att det är möjligt att nå en bättre integration av genusperspektivet än den som finns i dagsläget.

Kunskapen om genus och inställningen till genusperspektivet

Många föreläsare berättar att de känner sig okunniga i ämnet och att de känner sig osäkra på hur ett genusperspektiv ska anläggas inom deras respektive rättsområden. Flera berättar också att de upplever att denna inställning är vanlig bland deras kollegor.

Bland de intervjuade studenterna råder det konsensus kring att många lärare inte verkar ha tillräcklig kunskap kring genusvetenskapen för att en adekvat undervisning med genusperspektiv ska kunna ges. En del studenter menar att okunskapen leder till att genus som teori och perspektiv bagatelliseras.

Stora delar av de intervjuade studenterna anser att de inte lär sig tillräckligt om genusteori och genusperspektiv på programmet. En del föreläsare och många av studenterna berättar att det verkar finnas en skepticism till genusperspektivets plats i utbildningen bland studenterna på programmet.

Genusperspektivet i förhållande till andra kritiska perspektiv

Gemensamt för i stort sett alla intervjuade är att de anser att det är viktigt att undervisningen präglas av fler kritiska perspektiv än genusperspektivet. När det kommer till huruvida undervisningen i praktiken innehåller andra kritiska perspektiv går åsikterna isär, inte minst mellan studenter och föreläsare.

Flera föreläsare talar om en vilja och ett behov att få med fler kritiska perspektiv i undervisningen.

Några föreläsare efterfrågar tydligare mål och instruktioner och ifrågasätter att det i dagsläget tycks vara upp till varje enskild föreläsare att välja vilka kritiska perspektiv denne finner lämpliga att implementera i sin undervisning. Andra ställer sig tvekan inför att genusperspektivet ska ha en särställning i förhållande till andra kritiska perspektiv. Att föreläsare ofta måste välja bort eller strunta i att ta upp kritiska perspektiv i undervisningen beror, enligt majoriteten av föreläsarna, på tidsbrist.

Många av de intervjuade studenterna menar att det råder en generell brist på kritiska perspektiv i utbildningen och att studenterna tränas mycket lite i att tänka kritiskt.

Medan några av de intervjuade studenterna kan se en ambition från fakultetens sida gällande implementerandet av ett genusperspektiv i undervisningen, anser de flesta att en sådan ambition är svår att se när det kommer till andra kritiska perspektiv (exempelvis vad gäller perspektiv som problematiserar etnicitet och klass).

Implementering av genusperspektivet

Som redan anförts anser majoriteten av föreläsarna att ett genusperspektiv bör finnas med i undervisningen. Svaren på frågor om hur detta ska ske ser dock olika ut beroende på vem som svarar. En del av föreläsarna anser att den bästa metoden är att ha specifika föreläsningar i ämnet, koncentrerade till en viss plats i schemat. En del anser att en så kallad ”genomsyrande” metod är att föredra, det vill säga en metod där perspektivet kontinuerligt dyker upp i undervisningen och inte behandlas separat från den övriga juridiska undervisningen. En del föreläsare anser vidare att en kombination av dessa metoder är den bästa lösningen.

De intervjuade studenterna föredrar den ”genomsyrande” metoden.

På frågan om vems ansvar det är att se till att genusperspektivet implementeras i undervisningen svarar de flesta föreläsarna att detta ligger hos dem själva.

Som nämnts ovan finns det en del meningsskiljaktigheter kring vad som vore det bästa alternativet för en effektiv implementering av genusperspektivet. Enligt de intervjuade studenterna är det problematiskt när genusperspektivet koncentreras och sparas till sist på en kurs och därmed framstår som irrelevant i förhållande till det övriga materialet som studeras under kursen. Studenterna har märkt att färre dyker upp på dessa föreläsningar, och tror att detta bland annat beror på att föreläsningarna inte uppfattas som tentarelevanta (se avsnitt *tentarelevans*).

En annan viktig aspekt av implementeringen av ett genusperspektiv är språkbruket. Denna fråga diskuterades främst bland de intervjuade studenterna, även om föreläsarna också lämnade vissa kommentarer. Studentgrupperna anser att språkbruket på programmet emellanåt är könsstereotyp och exkluderande, bland annat när det gäller kön, klass, sexualitet och etnicitet.

Flera lärare berättar att de försöker tänka på att använda ett varierat språk i sin undervisning. Exempelvis försöker en del föreläsare skifta mellan ”han” och ”hon” för att undvika stereotypiska exempel. Flera studenter poängterar dock att detta inte är tillräckligt för att ett genusperspektiv ska anses vara anlagt i undervisningen.

Många av de intervjuade studenterna anmärker på att en del föreläsare har för vana att utgå från perspektiv och använda exempel i undervisningen som kan upplevas som exkluderande för vissa individer. Många av studenterna menar även att det finns, eller uppfattas finnas, en homogenitet bland de studerande på programmet (avseende bl.a. etnicitet och klass), och att denna troligtvis bidrar till att en del lärare använder en exkluderande jargong.

Samordning av genusperspektivet

Utifrån de intervjuade föreläsarnas svar går att utläsa att det, inom terminerna, främst förekommer informella samarbeten eller överenskommelser kring hur och när ett genusperspektiv ska tas upp i undervisningen.

Vissa föreläsare anser att de i princip aldrig diskuterar genusperspektivet inom lärlaget, och berättar att det inte uppfattas som ett krav att anlägga ett genusperspektiv inom terminen. Ett fåtal föreläsare talar dock om att de upplever viss förväntan på att ett genusperspektiv ska tas med i undervisningen.

När det kommer till samordningen av ett genusperspektiv mellan terminerna menar många att någon sådan i princip inte existerar eller inte förekommer i tillräckligt stor utsträckning. Vissa uttrycker att de upplever detta som ett problem, medan ett fåtal menar att det fungerar bra som det är.

Vad gäller studenternas uppfattning kring samordning av genusperspektivet, har dessa diskussioner främst rört samarbetet mellan terminerna. Alla studenter säger att samordningen bör bli bättre mellan terminerna, och att de saknar en röd tråd när det kommer till hur genusperspektivet läggs fram.

Progression

De intervjuade studenterna anser att progressionen, när det kommer till deras

förmåga att tänka kritiskt kring juridiken, är bristfällig. Flera studenter poängterar att många föreläsare enbart tycks förmedla och fokusera kring gällande rätt i sin undervisning (både genom kurslitteratur och genom föreläsningar). Detta fokus påverkar i sin tur hur studenterna lägger upp sina egna studier. Eftersom mycket litet fokus läggs på kritiska perspektiv i undervisningen och eftersom det nästan uteslutande är gällande rätt som examineras, saknas ofta incitament för att aktivt försöka träna sig i att tänka kritiskt kring juridiken. Många av studenterna anser att en stor del av problemet handlar om tidsbrist, något som även alla föreläsare upplever och framför i intervjuerna.

Många av de intervjuade föreläsarna instämmer i att progressionen är bristfällig.

Tidsbrist

De intervjuade hänvisar ofta till tidsbrist i de fall de anser att ett genusperspektiv och andra kritiska perspektiv inte förekommer i någon större utsträckning i utbildningen.

Flera lärare beskriver upplägget av undervisningen som en avvägningsfråga, där tillräckligt med utrymme måste ges för de juridiska perspektiven och gällande rätt innan andra perspektiv kan prioriteras. På grund av den knappa föreläsningstid som varje föreläsare vanligen har, måste ofta genusperspektivet och andra kritiska perspektiv prioriteras bort i undervisningen.

Tidsbristen är något som även flera av de intervjuade studenterna har lagt märke till, och flera visar viss förståelse för att lärarna, som en följd av detta, tvingas göra denna typ av avvägningar. Samtidigt kopplar somliga samman tidsbristen med den upplevda okunskapen hos föreläsarna, och menar att om kunskapen varit större hos dessa så hade implementerandet av ett genusperspektiv förmodligen inte upplevts som så tidskrävande och svårt att få med i undervisningen.

Tentarelevans

Begreppet "tentarelevans" definieras av rapportens författare som fakta som kan förväntas dyka upp på en examination. Detta avsnitt handlar om ifall genusperspektivet och andra kritiska perspektiv är tentarelevanta, det vill säga om studenterna någonsin examineras på sin förmåga att anlägga dessa perspektiv.

De intervjuade studenterna anser att examinatorerna bör göra genusperspektivet tentarelevant, för att se till att genusperspektivet inte går förlorat. Flertalet intervjuade studenter påpekar att ordval i tentafrågorna inte räcker för att ett genusperspektiv kan anses vara tillgodosett i en tentamen (exempelvis genom att använda hen istället för han, eller genom använda "utlandsklingande" namn). Det är heller inte tillräckligt att använda alternativa familjekonstellationer som avviker från förväntningar och normer i tentafrågorna.

Genom att istället examinera studenterna på kritiskt tänkande, genom att uppmuntra dessa att använda kritiska perspektiv i examinationssvaren, kommer troligtvis studenterna anstränga sig mer för att lära sig om exempelvis genusperspektivet. Att göra genusperspektivet tentarelevant skulle således fungera som ett incitament för studenterna att lära sig mer om detta.

Många föreläsare ställer sig oförstående till frågan om tentarelevans behövs för att tillgodose genusperspektivets integrerande, och menar att det inte finns utrymme för kritiska perspektiv i utbildningens examinationer. En del föreläsare menar att de

försöker uppmuntra till kritiskt tänkande i sina svar (dock ej inriktat på genusperspektivet). Vissa föreläsare menar även att de försöker tänka på att inte utgå från stereotypa normer och förväntningar när de formulerar sina tentafrågor.

Sammanfattning

De intervjuades, det vill säga kursföreståndare för de olika kurserna på grundterminerna på juristprogrammet, slumpmässigt utvalda lärare (en från varje kurs på grundterminerna) och studenter med ett genusintresse, subjektiva inställning till projektets tre frågeställningar kan sammanfattas enligt följande:

Implementeras genusperspektivet i undervisningen på juristprogrammet i Lund, och i sådana fall hur?

Av intervjuerna framkommer att de intervjuade anser att det finns inslag av ett genusperspektiv i utbildningen på juristprogrammets grundterminer i Lund. Flera lärare uppger att de har olika sätt att implementera perspektivet på, och studenterna kan peka på situationer då perspektivet tas upp.

Både föreläsare och studenter upplever emellertid flera problem vid implementeringen av genusperspektivet i undervisningen. Ett sådant problem är bristande kunskap hos föreläsarna. Flera föreläsare upplever att de förväntas använda ett genusperspektiv i undervisningen utan att ha någon utbildning i ämnet.

Ett annat problem är tidsbrist. Flera lärare beskriver upplägget av undervisningen som en avvägningsfråga, där tillräckligt med utrymme måste ges för de juridiska perspektiven och gällande rätt innan andra perspektiv kan prioriteras.

Hur presenteras/förmedlas genusperspektivet på utbildningen?

Det finns olika åsikter kring hur genusperspektivet bäst implementeras i utbildningen. Det finns ingen formell samordning mellan föreläsarna inom eller mellan lärarlagen vad gäller implementerandet av ett genusperspektiv.

Finns det en progression under utbildningens gång vad gäller genusperspektivet?

Flera intervjuade anser att det verkar finnas en brist på progression under utbildningens gång avseende studenternas förmåga att både resonera kring genus i förhållande till rätten, och att tänka kritiskt i allmänhet.